

آزادی و بند در زبان و مقالات دیگر

هرمز میلانیان

گردآورنده: احمد خندان

هرمز

آزادی و بند در زبان و مقالات دیگر

هرمز میلانیان

گردآورنده:
احمد خندان

انتشارات هرمس

انتشارات هرمس

تهران، خیابان ولی عصر، بالاتر از میدان ونک، کنار برج نگار، شماره ۲۴۹۳، تلفن: ۸۸۷۹۵۶۷۴
مجموعه زبان و ادبیات؛ ۷۳

آزادی و بند در زبان و مقالات دیگر

هرمز میلانیان

گردآورنده: احمد خندان

طرح جلد: واحد گرافیک هرمس

چاپ اول: ۱۳۹۶

تیراژ: ۷۰۰ نسخه

چاپ: رسام

همه حقوق محفوظ است.

-
سرشناسه:	خندان، احمد، ۱۳۴۷ -
عنوان و نام پدیدآور:	آزادی و بند در زبان و مقالات دیگر / هرمز میلانیان؛ گردآورنده: احمد خندان.
مشخصات نشر:	تهران: هرمس، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری:	هشت + ۳۰۷ + ۱۵ ص.
فروست:	زبان و ادبیات؛ ۷۳.
شابک:	978 - 964 - 363 - 991 - 4
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا
موضوع:	میلانیان، هرمز، ۱۳۹۳-۱۳۱۶
موضوع:	زبان‌شناسی — ایران — مقاله‌ها و خطابه‌ها
موضوع:	Linguistics--Iran --Adresses, essays, lectures
موضوع:	فارسی
موضوع:	Persian language
موضوع:	زبان معیار
موضوع:	Standard language
رده‌بندی کنگره:	۱۳۹۵ آ ۸۶ خ / ۱۲۱ P
رده‌بندی دیویی:	۴۱۰ / ۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی:	۴۴۲۵۱۷۳

فهرست

پیش‌گفتار	هفت
به جای مقدمه: از زبان میلانیان	۱

بخش اول

زبان‌شناسی و زبان فارسی

تاریخچه آموزش زبان‌شناسی در ایران	۹
خشتی شدن تقابل‌های دستوری در گروه اسمی زبان فارسی	۲۹
زبان‌شناسی و تعریف زبان	۳۹
چند نکته درباره وابسته‌های ملکی زبان فارسی	۵۷
کلمه و مرزهای آن در زبان و خط فارسی	۶۱
کاربرد زبان فارسی در آموزش علوم و فنون	۷۷
چند نکته درباره واژه‌های زبان فارسی در گذشته و حال	۸۷
در جستجوی زبان معیار	۹۹
گسترش و تقویت فرهنگی زبان فارسی	۱۰۹
۱. تحلیلی از نقش تاریخی زبان فارسی تا کنون	۱۱۳
۲. دورنمای آینده در برآوردن نیازهای ارتباطی	۱۱۹
۳. پیوست‌ها	۱۳۸
پیوست یک: برخورد فارسی و زبان‌های بیگانه	۱۳۸
پیوست دو: فرهنگستان زبان فارسی	۱۴۳

۱۴۶	 پیوست سه: فارسی در کشورهای دیگر
۱۵۱	 دستگاه عدد در زبان فارسی
۱۶۵	 واژهٔ محتوی در برابر «محتوا»
۱۶۹	 کهنه و نو در زبان‌شناسی
۱۹۱	 کوتاه‌ترین جمله و ساختمان آن در زبان فارسی
۲۰۳	 درست و غلط در زبان از دیدگاه زبان‌شناسی
۲۲۷	 آزادی و بند در زبان
۲۳۳	 تلفظ طبیعی در رادیو

بخش دوم هنر و ادبیات

۲۴۵	 دیداری از سومین جشن هنر شیراز
۲۷۱	 کزین برتر اندیشه بر نگذرد
۲۷۷	 بینش فلسفی و اخلاقی فردوسی
۲۹۷	 مقدمه‌ای بر رباعیات خیام

Les monèmes et les procédés de passage en persan: de la catégorie verbale
à la catégorie nominale et vice versa 1-15

پیش‌گفتار

آزادی و بند در زبان و مقالات دیگر مشتمل است بر مقاله‌ها، نوشته‌ها، گفت‌وگوها، و نقد و ترجمه‌ای از زنده‌یاد دکتر هرمز میلانیان (۱۳۱۶، تهران — ۲۰ آبان ۱۳۹۳، پاریس)، زبان‌شناس برجسته، که از ۱۳۴۸ تا ۱۳۸۴ در نشریات و کتاب‌ها و مجموعه‌های مختلف منتشر شده است.

دکتر میلانیان، در «از زبان میلانیان» و «تاریخچه آموزش زبان‌شناسی در ایران»، درباره زندگی، کار و آثار خود به تفصیل شرح داده است. چنان‌که از فهرست مندرجات کتاب برمی‌آید، زمینه کاری و علاقه شادروان میلانیان بیش‌تر زبان‌شناسی و زبان فارسی و ادبیات بوده است.

گفتارهای این کتاب در دو بخش به شرح زیر تدوین شده است:

بخش اول: زبان‌شناسی و زبان فارسی

این بخش شامل شانزده گفتار است که یازده مقاله، دو گفت‌وگو، یک سخنرانی، یک جستار و یک نقد کتاب را در برمی‌گیرد. مطالب این بخش، به استثنای گفت‌وگوی اول، به ترتیب تاریخ انتشار آمده‌اند.

بخش دوم: هنر و ادبیات

در این بخش، یک گزارش، یک گفت‌وگو، یک سخنرانی و یک ترجمه آورده شده است. علاوه بر این، از شادروان میلانیان دو مقاله با عنوان‌های «تکواژها و روندهای گذر در زبان فارسی: از مقوله فعل به مقوله اسم و بالعکس» و «آیا می‌توان گفت زبانی از زبان دیگر مشکل‌تر است؟» به زبان فرانسه منتشر شده

است که، به رغم پیگیری‌های بسیار، تنها موفق به یافتن مقاله اول و درج متن اصلی آن در پایان این مجموعه شده‌ایم.

احمد خندان

تهران، خرداد ۱۳۹۵

به جای مقدمه: از زبان میلانیان*

من، هرمز میلانیان، به سال ۱۳۱۶ شمسی در تهران متولد شده‌ام. ازدواج کرده‌ام و سه دختر و دو نوه دارم. پدرم ناخدا حسن میلانیان فرمانده ناو «پلنگ» بود که در حمله متفقین به ایران (روس‌ها از شمال و انگلیسی‌ها از جنوب) هنگام دفاع از آبادان زخمی و پس از انتقال یافتن به تهران، در ۳۸ سالگی، به درجه شهادت نائل شد و مادرم، بانو درخشنده شیمی (که خوشبختانه هنوز در قید حیات است) مسئولیت بزرگ کردن و تربیت من و برادر کوچک‌ترم هومان را بر عهده گرفت. تحصیلات ابتدایی و متوسطه من در تهران انجام گرفت (دبیرستان‌های «شرف» و «دارالفنون»). علاقه من به ادبیات و به‌ویژه ادبیات فارسی باعث شد که پس از دریافت دیپلم متوسطه در رشته ادبی و موفقیت در امتحان ورودی دانشکده ادبیات دانشگاه تهران به سال ۱۳۳۴، در رشته ادبیات فارسی به ادامه تحصیل بپردازم و از محضر استادانی چون استاد فروزانفر، استاد همایی، استاد مدرس رضوی، دکتر معین، دکتر خانلری، دکتر مقدم، دکتر صفا، دکتر کیا، خطیبی و بانو نفیسی بهره‌ور شوم. در سال ۱۳۳۷، پس از اخذ درجه لیسانس در رشته ادبیات فارسی، مدت یک سال، به عنوان دبیر ادبیات فارسی، در دبیرستان‌های حرفه‌ای تهران به تدریس پرداختم. از همان سال‌های دبیرستان، علاقه من به زبان فارسی و آموختن زبان‌های بیگانه مرا مصمم کرده بود که در صورت امکان به تحصیل در رشته «زبان‌شناسی» بپردازم گویانکه هنوز تصویر چندان روشنی از این دانش کمابیش نوین در ذهن نداشتم. خوشبختانه در شهریورماه ۱۳۳۹ (۱۹۶۰) شرایط ادامه تحصیل در این رشته برای من فراهم شد و من به پاریس رفتم و در دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه پاریس (سربن) نام‌نویسی کردم و به عنوان نخستین دانشجوی ایرانی آندره مارتینه، زبان‌شناس برجسته فرانسوی، با آموزش و دیدمان وی در زمینه زبان‌شناسی ساختگرا و به‌ویژه نقشگرا آشنایی نزدیک پیدا کردم. دوران تحصیلات عالی من در پاریس پنج سال به طول انجامید و من در این مدت به اخذ دو «گواهینامه عالی» در «زبان‌شناسی عمومی» و «آواشناسی» و درجه دکتری در «زبان‌شناسی عمومی» (با قید «بسیار مفتخر») نائل شدم. پس از مراجعت به ایران در فروردین ماه ۱۳۴۴، در «بنیاد فرهنگ ایران» مسئولیت پژوهش در زمینه تاریخ زبان فارسی را، زیر نظر دکتر پرویز خانلری، بر عهده گرفتم و با همکاری پژوهشگران دیگری که به من پیوستند، به بررسی تحول صرف فعل در زبان فارسی پرداختم که نتیجه آن فراهم آوردن نمودارها و جدول‌های دقیقی در این زمینه بود. در نیمه دوم سال تحصیلی ۴۶-۱۳۴۵، پس از موفقیت در امتحان استادیاری، به عنوان استادیار زبان‌شناسی در گروه «زبان‌شناسی همگانی و زبان‌های باستانی» دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، که استاد گرامی ما مرحوم دکتر محمد مقدم بنیادگذار آن بود، به استخدام رسمی این دانشگاه درآمدم و بدین سان کار من در «بنیاد فرهنگ ایران» نیز پایان گرفت. در شهریور ماه ۱۳۴۹ به عنوان استادیار مهمان، برای یک سال تحصیلی، به دانشگاه ایلینوی در شهر اوربانا برای تدریس زبان فارسی رفتم (چون در آن زمان همکاری نزدیکی میان این دانشگاه و دانشگاه تهران وجود داشت). پس از مراجعت به ایران در سال ۱۳۵۰، بار دیگر به تدریس خود در دانشگاه تهران ادامه دادم و چند سال بعد به رتبه دانشیاری ارتقاء یافتم. در طول سال‌های ۵۰ شمسی با «فرهنگستان زبان ایران» نیز همکاری نزدیک داشتم و در یکی دو کمیسیون واژه‌گزینی آن شرکت می‌کردم. همچنین سرپرستی پژوهش‌هایی را در زمینه دستور، تلفظ و املا فارسی، براساس آزمون‌هایی میان پاسخگویان فارسی‌زبان برخوردار از تحصیلات لااقل دبیرستانی، بر عهده داشتم (هدف از پژوهش‌ها، به‌ویژه در زمینه تلفظ و املا دستیابی به ساختار و قواعد واقعی و طبیعی و نیز امکانات و محدودیت‌های این دو زمینه بود و نه تحمیل دستورالعمل‌های تصنعی و

به اصطلاح «فاضلانه»). در طی همین سال‌ها در چندین کنگره و همایش تحقیقات ایرانی و نیز زبان‌شناسی عمومی در ایران و خارج شرکت کردم که بعضی از سخنرانی‌هایم بعداً به صورت مقالاتی به چاپ رسیده‌اند (نگاه کنید به «پی‌نوشت»). یک سال و نیم پیش از پیروزی انقلاب از سوی همکارانم به عنوان مدیر گروه زبان‌شناسی و زبان‌های باستانی دانشگاه تهران انتخاب شدم. شش ماه پس از انقلاب برای استفاده از «فرصت مطالعاتی»، که پرونده دانشگاهی آن از مدت‌ها پیش آماده شده بود، عازم فرانسه شدم و کمی بعد از سوی دانشگاه «سربین جدید (پاریس ۳)» دعوت شدم که به عنوان «استاد مهمان» به تدریس زبان، ادبیات و زبان‌شناسی فارسی در آن دانشگاه بپردازم. این دوره از فعالیت دانشگاهی من که قرار بود دو سال طول بکشد، مدت شش سال (از ۱۹۷۹ تا ۱۹۸۵) ادامه یافت و از سال دوم سرپرستی بخش فارسی این دانشگاه را نیز بر عهده گرفتم. تجربه این دوره از فعالیت دانشگاهی‌ام، دریافت و شناخت عمیق‌تری از مسائل علمی و نظری امر ترجمه ادبی بود که تدریس ادبیات کهن و معاصر فارسی در کشور بیگانه الزاماً مطرح می‌ساخت. پس از پایان دوره «استادی مهمان» (اکتبر ۱۹۸۵) برای گذران زندگی و تأمین مخارج خانواده به کارهای دیگری پرداختم که ارتباطی به فعالیت دانشگاهی نداشت و سرانجام در شهریور ۱۳۷۸ (۱۹۹۹)، چون فرزندانم دیگر تحصیلات خود را به پایان رسانده و مشغول کار شده و تشکیل خانواده داده بودند، پس از ۱۷ سال دوری از میهن، به ایران بازگشتم و از آن زمان تاکنون به کار تألیف و ترجمه و تحقیق در زمینه زبان‌شناسی عمومی و فارسی مشغول هستم و در این زمینه با «مؤسسه فرهنگی شهید رواقی»، انتشارات «هرمس» و نیز انتشارات «فرهنگ معاصر» افتخار همکاری دارم. در آنچه که به نوشته‌ها و مقالات من در زمینه زبان‌شناسی مربوط می‌شود (نگاه کنید به پی‌نوشت)، باید بگویم از همان نخستین مقاله (۱۳۴۸) هدف اصلی من اعمال معیارهایی از زبان‌شناسی نوین بر زبان فارسی بوده است که به کارایی و سود آنها در پیشبرد آگاهی ما از نظام زبان فارسی (و نیز خط فارسی) اعتقاد داشته‌ام. نیز از همان ابتدا کوشیده‌ام که برای اصطلاحات زبان‌شناسی نوین معادل‌های فارسی مناسبی را پیشنهاد

کنم که بسیاری از آنها اینک پذیرفته شده‌اند. توجه به کاربرد فرهنگی و اجتماعی زبان فارسی و تقویت و گسترش آن و کم کردن فاصله میان زبان گفتار و نوشتار و مخالفت با دستورالعمل‌های «من‌درآوردی» و تصنعی در زمینه تلفظ و املا، که گاه به «مُد» روز تبدیل می‌شود و حتی گریبان بعضی از دوستان زبان‌شناس را نیز می‌گیرد و به جای تثبیت به تشمت بیش‌تر می‌انجامد، یکی از هدف‌های فعالیت علمی من بوده و هست. ساختار زبان و خط فی‌نفسه تا آن اندازه دشوار هست که ما را از تحمیل «تابو»های جدید (و بی‌فایده) بر نسل جوان (و پیرتر) این مرز و بوم بازدارد.

پی‌نوشت

فهرست مقاله‌ها و نوشته‌های هرمز میلانیان در زمینه زبان‌شناسی عمومی و فارسی:^{*}

به فارسی:

۱. «خنثی شدن تقابل‌های دستوری در گروه اسمی زبان فارسی»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، سال هفدهم، شماره ۲، ۱۳۴۸.
۲. «زبان‌شناسی و تعریف زبان»، فرهنگ و زندگی، شماره ۲، ۱۳۴۹.
۳. «چند نکته درباره وابسته‌های ملکی در زبان فارسی»، سخن، سال بیستم، شماره ۳، ۱۳۴۹.
۴. «کلمه و مرزهای آن در زبان و خط فارسی»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، سال هجدهم، شماره ۳، ۱۳۵۰.
۵. «کاربرد زبان فارسی در زمینه علوم و فنون»، مجموعه سخنرانی‌ها در نخستین سمینار آموزش زبان و ادبیات فارسی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی، وزارت علوم و آموزش عالی، ۱۳۵۰.
۶. «چند نکته درباره واژه‌های زبان فارسی در گذشته و حال»، مجموعه خطابه‌های نخستین کنگره تحقیقات ایرانی، دانشگاه تهران، ۱۳۵۰.
۷. «دستگاه عدد در زبان فارسی»، مجموعه خطابه‌های سومین کنگره تحقیقات ایرانی، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۱.
۸. گسترش و تقویت فرهنگی زبان فارسی، چاپ کاویان، پخش از انتشارات زمان، ۱۳۵۱.
۹. «کهنه و نو در زبان‌شناسی»، کتاب امروز، شماره ۵، ۱۳۵۲.
۱۰. «کوتاه‌ترین جمله و ساختمان آن در زبان فارسی»، پژوهشنامه فرهنگستان زبان ایران، شماره ۱، ۱۳۵۴.
۱۱. «درست و غلط در زبان از دیدگاه زبان‌شناسی»، فرهنگ و زندگی، شماره ۲۱-۲۲، ۱۳۵۵.

* مقاله‌ها و نوشته‌های یادشده در مجموعه حاضر آمده است. - گ.

۱۲. «آزادی و بند در زبان»، جشن‌نامه دکتر محمد مقدم، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، سال ۲۳، شماره ۴، ۱۳۵۵.

به فرانسه:

1. "Les monèmes et les procédés de passage en persan: de la catégorie verbale à la catégorie nominale et vice versa"*, printed from WORD, vol. 25, No 1-2-3, pp. 214-227, New York, 1968.
2. "Peut-on dire qu'une langue est plus difficile qu'une autre?"**, Actes du 8e colloque de la Société Internationale de la Linguistique Fonctionnelle, Grèce, 1978.

* «تکواژها و روندهای گذر در زبان فارسی: از مقوله فعل به مقوله اسم و بالعکس»
 ** «آیا می‌توان گفت زبانی از زبان دیگر مشکل‌تر است؟»

بخش اول

زبان‌شناسی و زبان فارسی

تاریخچه آموزش زبان شناسی در ایران*

گفت و گوی دکتر بهروز محمودی بختیاری** با دکتر هرمز میلانیان

مقدمه

زبان شناسی نوین در کشور ما دانشی است جدید و دیرپا. دلیل جدید بودن آن این است که سابقه وجود «گروه» های آموزشی این رشته در کشور ما چندان زیاد نیست و جز گروه زبان شناسی دانشگاه تهران، تمامی گروه های زبان شناسی کشور پس از انقلاب تأسیس شده اند. اما از سوی دیگر، این دانش از جهتی در کشورمان دیرپا هم هست. نخستین بار در سال ۱۳۰۴، سعید نفیسی واژه «زبان شناسی» را در فرهنگ خود برابر واژه فرانسوی *linguistique* به کار برد؛ واژه ای که پیش از آن به صورت «فقه اللغة» رواج داشت.

در طول سال های ۱۳۱۲ تا ۱۳۱۴، حسین فؤادی با انتشار هفت مقاله در مجله مهر، نخستین پژوهش های زبان شناسی مدرن را به زبان فارسی منتشر کرد. این مقالات عبارت اند از:

«آهنگ در زبان فارسی». مهر ۸: ۹۶۴-۱۳۱۲. «سیر تکاملی زبان». مهر ۳: ۲۵۲-۱۳۱۴. «تقسیم کلمه از لحاظ معنی». مهر ۳: ۴۷۸-۱۳۱۴. «تقسیم کلمه به ریشه و جزء». مهر ۳: ۳۶۱-۱۳۱۴. «حکم و جمله». مهر ۳: ۶۰۲-۱۳۱۴.

* کتاب ماه ادبیات و فلسفه، سال ۸، شماره ۳ و ۴، دی و بهمن ۱۳۸۳، صص ۲۳-۱۴.
** دکتر بهروز محمودی بختیاری، بخش ایران شناسی و زبان شناسی دایرة المعارف بزرگ اسلامی.

سال ۱۳۱۷، سال بازگشت و استخدام دکتر محمد مقدم، نخستین زبان‌شناس ایرانی — به مفهوم امروزی — در دانشگاه تهران بود. دکتر مقدم که زبان‌شناسی را در دانشگاه پرینستون آموخته بود، با تدریس این درس در رشته ادبیات فارسی، نخستین گام‌ها را در آموزش این علم در ایران برداشت. به همراه شاگردانش — دکتر صادق کیا و دکتر جمال رضایی — دست به انتشار نخستین نشریه مطالعات زبانی کشور به نام ایران‌کوده زد و مطالعات گویش‌های ایرانی را به عنوان موضوعات رساله‌های دکترا تشویق کرد. او توانست در سال ۱۳۴۲ پس از مدت‌ها کلنجار و کوشش، گروهی مجزا در دانشکده ادبیات برای تدریس دروس زبان‌شناسی همگانی و فرهنگ و زبان‌های باستانی ایجاد کند. در همان سال‌ها، کسانی که با عزم و اراده تحصیل زبان‌شناسی به اروپا رفته بودند، یک به یک بازگشتند و این گروه نوپا را دچار تحول و پویایی کردند. شاید بتوان گفت که دکتر هرمز میلانیان نخستین مدرسی بود که پس از اتمام تحصیل خود در فرانسه نزد آندره مارتینه (زبان‌شناس نقش‌گرای فرانسوی و عضو مکتب زبان‌شناسی پراگ) به عنوان مدرس «زبان‌شناسی عمومی مدرن» در دانشگاه تهران شروع به کار کرد؛ چرا که استادان قدیمی‌تر گروه (دکتر محمد مقدم، دکتر صادق کیا، دکتر پرویز ناتل‌خانلری، دکتر جمال رضایی و دکتر سیف‌الدین نجم‌آبادی) گرایش‌های زبان‌شناسی تاریخی داشتند و لازم بود که گرایش‌های نوین زبان‌شناسی — یا به عبارت درست‌تر: زبان‌شناسی همگانی امروز — توسط استادان جوان‌تری در گروه تدریس شود.

همکاری دکتر هرمز میلانیان با دانشگاه تهران از سال ۱۳۴۴ آغاز شد و تا زمان پیروزی انقلاب ادامه یافت. دکتر میلانیان پنجمین مدیر گروه زبان‌شناسی و زبان‌های باستانی در تاریخ این دپارتمان در دانشگاه تهران است که پس از دکتر محمد مقدم، دکتر ماهیار نوایی، دکتر جمال رضایی و دکتر سیف‌الدین نجم‌آبادی، در اوایل انقلاب ایران عهده‌دار این سمت بوده است. بسیاری از استادان فعلی و نام‌آور زبان‌شناسی کشور، شاگردان مستقیم او بوده و با او رساله‌های خود را گذرانده‌اند. اگرچه نام دکتر میلانیان بر جلد ۲۵ رساله زبان‌شناسی حک شده است، اما اکثر دانش‌آموختگان آن زمان — چنان‌که

از بسیاری از خودشان شنیده‌ام — دکتر میلانیان را راهنمای غیررسمی — و گاه اصلی — خود می‌دانند. بیست و پنج رساله رهبری شده توسط ایشان به ترتیب نام نویسندگان عبارت است از:

احمد ابریشمی، «ترجمه بخش سوم از کتاب زبان و تفکر اثر نوام چامسکی»، ۱۳۵۱.

مehشید اشتري، «بررسی صوری و معنایی روندهای ترکیب و اشتقاق در شاهنامه فردوسی»، ۱۳۵۸. لازم به ذکر است که این عنوان، عنوان مشترک پایان‌نامه‌های کمال بهروزی (۱۳۵۷)، محمد دبیر مقدم (۱۳۵۶) و مریم فروغ (۱۳۵۷) نیز بوده، که در آنها هر دانشجو بخشی از شاهنامه را مورد بررسی قرار داده است.

شهین اورنگ، «بررسی یک آزمون املائی»، ۱۳۵۴، این عنوان، بر پایان‌نامه شهر حاج سیدجوادى (۱۳۵۴) هم دیده می‌شود.

محمدصادق تفضلی، «بررسی گویش ترکمنی»، بی‌تا.
فریده جهانشاهی، «ترجمه سه فصل از کتاب زبان‌شناسی ساختمانی و ارتباط بشری»، ۱۳۴۹.

ثریا خوانساری، «پژوهشی املائی برای دستیابی به گرایش‌های اصلی خط فارسی»، ۱۳۵۴.

علی‌اکبر ریاضی، «تحقیق درباره واژه‌ها و ترکیبات خاص کتاب ارشادالزراعه تألیف قاسم بن یوسف ابونصری هروی»، ۱۳۵۰.

منیژه رئیس فیروزه، «خودآموز زبان فارسی برای بیگانگان بر اساس روش Deutsche Sprachlehrfr Auslnder^(۱)، ۱۳۵۴. سیمین کریمی حقیقی نیز پژوهشی مشابه را در سال ۱۳۵۵ بر اساس جلد دوم این کتاب انجام داده است.

ساسان سینتا، «کاربرد دستگاه‌های الکترونیک در بررسی فیزیکی آواهای زبان و اندازه‌گیری فرکانس صدای خوانندگان نیم قرن اخیر در ایران»، ۱۳۴۷.

احمد سمیعی، «ترجمه ساخت‌های نحوی اثر چامسکی»، ۱۳۵۷.

مینو شیوایی، «ترجمه سه فصل از کتاب پیام‌ها و نشانه‌ها از Luis J. Prieto»، بی‌تا.

عنایت‌الله صدیقی ارفعی، «توصیف ساختمان زبان فارسی براساس نظریه حالت»، ۱۳۵۷ (رساله دکترا).

منیژه کامیاب، «بررسی آماری گونه‌های مختلف املائی در کتاب کار نویسنده نوشته ایلیا ارنبورگ»، ۱۳۵۲.

ثریا معیری، «بررسی گویش شهر بم»، ۱۳۴۶.

توران معینی، «بررسی آفازی از نظر زبان‌شناسی»، ۱۳۴۷.

شهلا میرهادی، «گردآوری دو گویش دریاسر و کیتگر ورزل»، ۱۳۴۷.

لیلا ناصح لطف‌آبادی، «زبان‌آموزی کودکان عقب‌مانده ذهنی»، ۱۳۵۷.

فریده نزاکتی، «ساخت‌های زبانی در شعر، اثر ساموئل لوین»، ۱۳۵۰.

علاوه بر اینها، برابرنهادهای پرشماری از اصطلاحات فنی زبان‌شناسی نخستین بار توسط او به کار رفته‌اند، مانند آمیزه (amalgam)، اصوات پاشیده (hushing sounds)، اقتصاد زبانی (linguistic economy)، پاشیده (spirant)، تکواژ (moneme)، تقابل (opposition)، توزیع (distribution)، گونه وابسته (combinatory allophone)، هم‌نشینی (syntagmatic)، جانشینی (paradigmatic)، مرز‌نمایی (demarcation)، نام‌آوا (onomatopoeia)، نقش‌پذیر (dependant)، نواخت خطی (melodic tone)، واج شامل (arche phoneme)، واژه‌بست (enclitic)، هم‌زمانی (synchronic) و گشتار (transformation).

افزون بر اینها، از دکتر میلانیان مقالات و کتاب‌های متعددی می‌شناسیم که فهرست آنها در کتاب ماه [ادبیات و فلسفه] شماره ۳۵ (صص ۴-۱۸) آمده است، و خوانندگان علاقه‌مند می‌توانند به آنها رجوع کنند.

سال ۱۳۷۵ بود. دکتر احمد تفضلی را مرگی نابهنگام و بسیار غم‌انگیز از جامعه علمی و دانشگاهی ایران - و به‌جرت جهان - گرفته بود. این ضربه کاری بر

پیکر مطالعات زبان‌شناسی ایران زمانی وارد شد که هنوز خاطره تلخ وفات بنیان‌گذار این رشته — دکتر محمد مقدم — دل جامعه زبان‌شناسان راستین کشور را می‌خراشید. در مجلس شکوهمند ترحیم دکتر تفضلی، برای نخستین بار دکتر میلانیان را — که پس از تأخیر بیست و چندساله به ایران آمده بود — ملاقات کردم و کتمان نمی‌کنم که چقدر از دیدن استادان خود به وجد آمده بودم. همانجا از ایشان استدعا کردم که در دیداری، به چند پرسش من درباره تاریخچه آموزش زبان‌شناسی در ایران پاسخ بگویند، که با لطف و مهر پذیرفتند. در غروب پاییزی در دفتر کار دکتر علی رواقی با هم به گفت‌وگو نشستیم، که بعدها نوار آن گفت‌وگو را پیاده کردم و به تأیید دکتر میلانیان هم رساندم، ولی به دلایل شخصی ترجیح دادم آن را به عنوان یادگاری خصوصی نگه دارم.

از آن گفت‌وگو و دیدار اکنون سال‌ها گذشته است. چندی پیش با دوست عزیزی به دیدار دکتر علی رواقی رفته بودم. در همان اتاقی که با دکتر میلانیان گفت‌وگو کرده بودم نشستیم. به همین بهانه، سراغ ایشان را از دکتر رواقی گرفتم که با تأسف بسیار، خبر کسالت و خانه‌نشینی استاد را در غربت فرانسه شنیدم. غم دنیا بر دلم چنگ انداخت. دکتر میلانیان — با آن همه حقی که برگردن جامعه زبان‌شناسی کشور دارد — چه بی‌رحمانه و غم‌انگیز به حاشیه رانده شده بود؛ «تو گویی فرامرز هرگز نبود».

به یاد گفت‌وگویمان افتادم. آن خاطره خصوصی را از پرونده نوشته‌های شخصی‌ام بیرون آوردم و اکنون با این مقدمه به کتاب ماه ادبیات و فلسفه می‌سپارم. خداوند کسالت را از وجود نازنین استاد عزیزمان بزداید و ما را مجدداً از طبع لطیف و طنز ظریف و اندیشه تابناکش بهره‌مند فرماید. به خاطر داشته باشیم که «قدر استاد و معلم به نکو دانستن» را — به عنوان تنها میراث دانشگاهیان — از دست ندهیم.

